

46-F-50

O R E G E S T R U V A R A D Í N S K É M

K DĚJINÁM BOŽÍCH SOUDŮ
V UHRÁCH

NAPSAL
DR. RUDOLF RAUSCHER

*Rozšířený zoldštní otisk
z časopisu Učené Společnosti Šafaříkovy »Bratislava«,
ročník III., číslo 2.*

V BRATISLAVĚ
VYTISKLA STÁTNÍ TISKÁRNA V PRAZE
NÁKLADEM VLASTNÍM
1929

Není snad ve středověkých pramenech zajímavější právní památka k poznání božích soudů než je t. zv. »Regestrum Varadiense« nebo vlastním názvem »Ritus explorandae veritatis, quo Hungarica natio in dirimendis controversiis ante annos trecentos et quadringenta usa est, et eius testimonia plurima in sacrario summi templi Varadien. reperta.« Je to právní památka, která se nám v originále nezachovala, která však byla r. 1550 vydána pod uvedeným titulem a byla tak zachována naší paměti. Z tohoto vydání byla pak tato právní památka vydávána znovu a znovu.¹

Vydání z r. 1550, jehož věrný otisk pořídil Karacsonyi-Borovszki, bylo uspořádáno na přání kardinála Martinuzziho. V úvodě k tomuto vydání vysvětlovalo se, proč je památka vydávána. Práví se, že se má zachovati paměti právní obyčej, jehož užívala »gens Hungarica« před třemi staletími. V úvodě se praví také, že sice někteří zdůrazňují původnost právního obyčeje božích soudů v Uhersku jako právního obyčeje čisté uherského, že však se zdá, že tu jde o obyčej, který byl i u národů jiných i pravěkých. Vyzdvihuje se již zde prospěšnost studia této právní památky.

A přece v literatuře uherské nebylo tomuto důležitému prameni kromě vydání věnováno pozornosti. Je tu, pokud nám známo, stará rozprava *Dissertatio politico antiquaria de ferri candentis ordalio sive de ritu controversias in judiciis publicis per ferrum candens decidendi aevo medio apud Hungaros sub variis serenissimis Hungariae regibus usitato*, 1747, pak jsou tu malé studie přímo věnované registru: Dr. *Vajda Gyula*, *A. Váradí regestrum* (1209–1235). *Magyar műveltség-történeti kútfo ismertetése és birálata* (Budapest, 1880) a *Balássy Ferencz*, *Mutatványok a Váradí regestrumból* (Budapest 1881.) Ale všechny tyto rozpravy i s úvodními částmi jednotlivých vydání nejen nerozbírají regestrum Varadínské novou metodou kritickou, nýbrž ani nevyčerpávají plně látku samu. Ani v nové literatuře není věnována registru Varadínskému pozornost, které by si zasloužilo.² Hlavně si ho nevšímají v jeho obsahu právním. V literatuře slovenské bylo také na tuto právní památku upozorněno. Bylo poukazováno na to, že i slovenský právní historik musí se jí zabývat, aby poznal z ní staré právní obyčeje slovenské, které byly přijaty od Maďarů. Důkazem pro toto mínění bylo literatuře především užívání výrazů pravda, prauđa pro pojmenování božího soudu i některá slovenská jména osob, pojmenovaných v registru.³

¹ M. Běl v *Adparatus ad Historiam Hungariae*, Dec. I. str. 191–278; *Posonii 1735*, *Endlicher St.*; *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, str. 640–742. Jak *Kandra*, A. *Váradí Regestrum*, Budapest 1898, *Karacsonyi-Borovszky*, *Regestrum Varadiense*, Budapest, 1903. O tomto vydání srov. referát Századok 1905 str. 163–8. Z tohoto vydání jsou naše citáty, a čísla označují čísla zápisů vydavatelových podle jeho časového rozdělení.

² Ze starší literatury všímají si ještě *Regestra* zvl. *Bartal Commentariorum ad Historiam Status Jurisque publici Hungariae* (1847) str. 38–43. Srov. k tomu také publikace, které uvádí *Vajda*, I. c. str. 28–34. Z novějších všímá si *regestra Timon Akos*, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte* (1909) str. 486 násl. Také úvod k vydání *Kandrova* probírá některé otázky str. 3–31.

³ Upozornil na to již P. Z. *Hostinský* v článku *Pravda varadínská v Letopisu Matice slovenskej*,

Není o tom sporu, že regestrum Varadínské je velmi důležitým pramenem historickým⁴ a že by tu historik našel velmi důležité poznatky pro dějiny politické, hospodářské a sociální. Není o tom sporu, že i po stránce filologické by regestrum Varadínské bylo zdrojem přebohatým. Ale přece jen regestrum Varadínské je především pramenem historicko-právním, ze kterého především může čerpatí právní historik. Neboť vzniklo jako soubor zápisů o právním řízení při božích soudech a obsahujíc jednotlivé případy těchto božích soudů, chová v sobě především předpisy obyčejového práva procesního, trestního a soukromého. Všechny ostatní zprávy obsahuje regestrum Varadínské jen mimochodem.

Především jde tu však o právní předpisy procesní, neboť regestrum písemně nám právě zaznamenává postup při úředním řízení před kapitulou Varadínskou, v případech v zápisech uvedených. Nám pak jde právě v naší malé studii o zachycení těchto procesních předpisů, které, ač vyskytají se v registru měrou nejhojnější, nenalezly dosud pozorovatele. Jde nám tu ovšem také opětně o ukázkou, jak by bylo právní památky uherské hodnotiti se širšího hlediska středoevropského a nikoli uherského či jen maďarského, jak bylo učiněno i s regestrem Varadínským v dosavadní vědecké literatuře uherské. Chtěli bychom také skromně přispěti k hodnocení tohoto právního pramene i pro studium historické, oceňující ovšem zde právě jen jeho právní význam.

Regestrum Varadínské obsahuje 389 zápisů o různých právních jednáních a úkonech, které se udály většinou přímo před kapitulou Varadínskou. Je třeba předem říci, že jen většina těchto zápisů týká se božích soudů, které byly konány před Varadínskou kapitulou, neboť jsou zde zápisy ještě jiné, které podávají nám zmínky o božích soudech jen nepřímou,⁵ nebo které se božích soudů vůbec netýkají.⁶

Těchto jiných zápisů než o božích soudech je dosti značné množství a z jejich obsahu patrné, že do registra Varadínského toho způsobu, jak bylo sestaveno r. 1550 jako »ritus explorandae veritatis«, nenáleží. Není ovšem sporu o tom, že náležejí do původních zápisů, které r. 1550 byly nalezeny a které byly v celestí pak vydány. Zápisy tohoto druhu vznikly právě jako zápisy právních jednání, která se konala před kapitulou jako věrohodným místem, aby listinou, jež byla vydána kapitulou, byla zachována budoucnosti ve věrohodné po-

roč. VI., 2., str. 61–68, Po něm prof. Kadlec, O sądownictwie u Sławian str. 141 v Encyklopedii Polské tom. IV. cz. 2, a v Stručném přehledu historické a právně-historické literatury maďarské, 1907, str. 15. Sep. ze Sbor. věd. práv. a stát. VII. *Bujak*, Narok. Przyczynek do ustroju społecznego Polski Piastowskiej, Lwów, 1925, str. 26–27. *Chaloupecký*, Staré Slovensko, Bratislava 1923, str. 121–124.

⁴ *Chaloupecký*, Dvě studie k dějinám Podkarpatska, 1925 zvl. str. 39 p. 102. Hostinský v cit. článku probírá jména osobní i místní po stránce filologické.

⁵ Na př. strany nejprve byly poslány k božím soudům, ale pak rozhodnuto, že mají předstoupiti před krále, aby před ním byl spor rozhodnut. Je to tudíž příklad zápisu, kdy se soudy boží určené nekonalý, č. 133.

⁶ Jsou to zápisy č. 1, 58, 66, 68, 97, 103, 106, 112, 155, 160, 161, 214, 258, 277, 341, 351, 352, 353, 355, 356, 358, 360, 361–365, 370, 372, 373, 375–379, 383, 384, 385, 386, 389. Jde tu o zápisy obsahově velmi různé: č. 58 je vlastně testamentem, č. 68 zápisem o prodeji nemovitosti, č. 97 uvádí spor, v něm však není použito božního soudu, rovněž tak č. 103, 106, 112, č. 155 je zápisem dlužníkem, č. 160 je zápisem o zrušení svazku manželského, č. 214 obsahuje zápis o rozdělení majetku rodinného, č. 258 o rukojemství a o propadnutí rukojemního, č. 277 o smírném vyřízení sporu, č. 352 obsahuje zápis o testamentu atd.

době.⁷ I pro tuto otázku, jak se vyvinula t. zv. věrohodná místa (loca credibilia) v Uhersku má regestrum Varadínské význam neobyčejný, neboť právě v souboru zápisů, které se božích soudů netýkají, nalezneme příklady, které velmi dobře nám povahu kapitoly Varadínské jako věrohodného místa vystihují.⁸

V zápisech těch nalézáme často dlouhé líčení celého sporného případu v dosti dlouhém časovém postupu. Líčí tyto události osoba, která chce, aby práva její byla zápisem u kapitoly pojištěna a učiněna bezespornými. A právě proto také dovídáme se z těchto zápisů podrobností, o kterých bychom jinak v listinách vydaných neslyšeli a zvláště s jejich časovým sledem,⁹ neboť jsou tu události líčeny výpovědí zúčastněných osob.¹⁰

Listiny, které byly kapitulou vydávány,¹¹ byly zapisovány do register, jež byly u ní vedeny.¹² Do těchto register byly zapisovány však i listy, které jí byly adresovány¹³ a které měly zvláštní důležitost rovněž pro řízení před ní se konající. Ale zápisy v registrech vznikaly i tím způsobem, že soudce rozsuzující při, jež konala se ovšem mimo kapitolu, nařídil, aby strany dostavily se před Varadínskou kapitolu a celá pře aby byla zaznamenána pro budoucnost,¹⁴ po případě, aby určité prohlášení jedné ze stran bylo bezesporně zachováno.¹⁵

Zápisy před Varadínskou kapitulou daly se soustavně a pravidelně. Je to dosvědčeno tím, že i ty zápisy, které nám ve vydání z r. 1550 byly zachovány, mezi sebou souvisí.¹⁶ Nalezneme zde několik zápisů časově od sebe vzdálených a přece souvisících, takže můžeme sledovati výsledky jedné a téže právní otázky. Tato okolnost také nám prospívá při zkoumání některých otázek zvláštních, neboť v zápisech můžeme pozorovat celý postup určitého sporu.¹⁷

Otázka, jak vznikly vlastní zápisy o božích soudech shrnuté v t. zv. regestrum Varadínské, souvisí se způsobem, jak byly vůbec boží soudy v Uhersku konány.

O božích soudech v Uhersku dovídáme se již ze zákonů sv. Ladislava i ze zá-

⁷ Na př. záp. č. 97 Ipse quoque praefatus iudex cum eisdem adversariis Waradinum deveniens coram ipsis Simone episcopo, totoque capitulo totam executionem huius causae, exenararam superius, oretenus fuit contestatus. Č. 103 ... rem gestam Waradiensi Capitulo contestatus, praesentibus litteris fecit aeternari.

⁸ Je to na př. zápis č. 66. V něm se líčí spor mezi stranami a pak se praví: Sed cum praenominati adversarii non essent hac transitoria assertionem contenti, supradictus iudex per pristaldum, nomine Levam, utramque partem capitulo Waradiensi fecit exhiberi, et praefatum Figoz per attestacionem Vltuk domini sui, titulo manumissionis liberum cum omni successione prolis suae assignari.

⁹ Příkladem může býti zápis č. 388.

¹⁰ Příklad je č. 345.

¹¹ Zápisy mají formu, dosvědčující, že jsou vlastně záznamy o vydaných listinách na př. č. 112 Valerianus cantor, Michaël custos, Gerardus decanus, Joachin, et Moust archidiaconus Waradiensis, et omnes alii universis, quibus literae presentes exhibentur, salutem in Domino.

¹² Č. 357 ... nos in registro nostro pro rato scriberemus ... Č. 362 ... in registro scriberemus ...

¹³ Č. 356 Anno dominicae incarnationis Millesimo Ducentesimo vigesimo nono tales a Ladislav, comite Bachiensis et iudice curiae litterae nobis sunt destinatae. Srov. zvl. č. 362., kde uveden adresovaný list v plném znění.

¹⁴ Č. 1, 51, 358 Quibus cum praenominati adversarii eiusdem Martini contradicere non auderent, praefatus iudex ipsos condemnavit et ut huius causae exitus indelebilis existat, utramque partem ad nos per pristaldum nomine Meuget ... Waradinum destinavit et executionem causae secundum omnem descriptionem testimonio nostro fecit aeternari.

¹⁵ Je to uvedený příklad č. 66.

¹⁶ Srov. úvod k vydání Karacsonyiho Borovszkého.

¹⁷ Na př. jsou to zápisy č. 26., 54. a 370. neb č. 75. a 79.

konů Kolomanových.¹⁸ A zvláště zpráva z dekretů Kolomanových má pro nás zvláštní důležitost, protože určuje, že boží soud železa a vody nemá se konati, leč v sídle biskupa a u větších proboštví a v Bratislavě a v Nitře.¹⁹ Je z toho zřejmo, že se boží soudy dříve před tímto zákazem konaly i při jednotlivých kostelích i tam, kde nebylo sídlo biskupské nebo proboštské. Chápeme tudíž zákaz Kolomanův jako omezení proti době předchozí. Forma jeho to potvrzuje. Budeme mítí níže ještě příležitost ukázat, že skutečně nebylo nic na překážku, aby se před tímto zákazem ordály nekonaly i při jiných kostelích a kláštřích.

Z pramenů uherských máme pak dosvědčeno, že boží soudy konaly se nejen u kapitoly Varadínské, nýbrž i v jiných místech. Tak v Ostrihomu,²⁰ ve Stoličném Bělehradu,²¹ v Jageru,²² v Aradu,²³ v Budíně a v Kaloči.²⁴ Je to vesměs v sídlech kapitol a tudíž podle ustanovení uvedených dekretů.

Jisto je, že boží soudy konaly se tudíž v Uhersku na jiných místech než kde se projednával spor sám. Soud mohl se konati na místě, kde meškaly strany po případě, kde se nalézala sporná věc, nemovitost a p. Boží soud konal se pouze na určitých místech, která byla přesně ustanovena a bylo tudíž nutno, aby na tato místa byly sporné strany vysílány v těch případech, kdy bylo rozhodnuto, že se boží soudy konati budou. Protože soudce, před nímž se spor konal, nebyl přítomen božímu soudu, bylo nutno, aby kapitola nebo biskup sdělila soudci písemně výsledek božího soudu. Činila tak listem a při tom tento list poznamenávala také sobě ve zvláštní registra. Někdy na list zasláný kapitulou soudce odpověděl a kapitola výsledek celé korespondence pak zapsala.²⁵

Zda i v jiných místech, kde se konaly boží soudy v Uhrách, byly vedeny podobné zápisy jako ve Vel. Varadíně, známo není. Je možno vysloviti domněnku, že snad i jinde byla podobná registra zřízena a psána. Je však jisto, že zápisy ve Velkém Varadíně v době současné slynuły neobyčejně. Dosvědčuje to právě ta okolnost, že sporné strany, které byly podstoupily boží soud jinde, takže výsledek jeho byl jinde konstatován, byly posílány právě do Velkého Varadína, aby zde se zápis do register stal. Jde tu tudíž o zápisy cizích soudů božích, které se vyskytají ve Varadínském registru.²⁶

S tím souvisí otázka, odkud vůbec byly sporné strany posílány do Velkého Varadína. V kritických vydáních registra staly se pokusy zjišťovati přesně místa uvedená v zápisech,²⁷ neboť registrum je po této stránce topograficky přebohaté. Je jisto, že se k božím soudům do Varadína obracely osoby z krajín okolních, ale i z krajín vzdálenějších se sem osoby ubíraly. Nejvíce míst je ovšem uvedeno z diocese bycharské či velkovaradínské, pak z diocese jagerské a vacovské.

¹⁸ Dekr. sv. Lad. I. cap. 28, dekr. Kolomana I. cap. 22.

¹⁹ *Marczali*, *Enchiridion fontium hist. Hungarorum* (Pešt 1901) str. 107 ... iudicium ferri et aque en aliqua ecclesia fieri interdiximus, nisi in sede episcopali et maioribus preposituris, nec non Posonii et Nitrie. U Endlichera ut Posonii et Nitrie.

²⁰ Dosvědčuje tak znění dekretu Kolomana a také zpráva pozdější. Viz. *Chaloupecký*, *Staré Slovensko*, 193.

²¹ *Fejér*, *Codex VI.*, 2, 361 (1203).

²² *Registrum Varad.* č. 357.

²³ Č. 358.

²⁴ *Timon*, I. c. 487. *Kandra*, *A váradi registrum*, str. 33. *Fejér*, *Codex III.*, 1. 157.

²⁵ Je tomu na př. se zápisem č. 311.

²⁶ Č. 357, 358.

²⁷ Tak právě ve vydání Karácsonyiho Borovszkého.

Staly se pokusy vyložiti některá místa ještě z krajín vzdálenějších²⁸ jako míst, odkud přicházelo se k božím soudům Varadínským. Otázka tato je sporná, pro otázku právního výkladu registra však není důležitá proto, že při božích soudech šlo o řízení důkazní, jak bude ještě vyloženo, a bylo tudíž ponecháno na vůli soudci, který spor rozhodoval, které místo zvolí, aby tam byl proveden boží soud. Nešlo tu o otázku kompetence, nýbrž ponecháváno to bylo úvaze soudu, kde bezpečněji bude provedeno důkazní řízení božím soudem. Protože pak, jak uvedeno, Varadín svými božími soudy jistě slynuł, mohly býti sporné strany i z končin vzdálenějších sem posílány.

V zápisech registra Varadínského jsou obsaženy zápisy, které obsahují buď jen výsledek božího soudu,²⁹ ale zpravidla je tu obsaženo i vylíčení postupu řízení a ve stručnosti zachycen celý případ. Neboť jsou zde uvedeny důvody, pro které spor mezi stranami vznikl, dále postup stran dříve než se došlo k soudci, jaké obvinění bylo vzneseno na soud, důvod, pro který soudce poslal strany před Varadínskou kapitolu a p. Teprve pak je v zápisech mluveno o vlastním postupu při božím soudu a uveden také výsledek, k němuž se božím soudem dospělo.

Tím ovšem zápisy registra stávají se vesměs bohatou sbírkou materiálu, a to nejen formálních předpisů, nýbrž i právních obyčejů materiálněprávních. Spolu se skupinou zápisů, které obsahují jen zápisy druhého způsobu, je právě registrum nepřehranou studnicí k právním dějinám počátku 13. století.

Před kapitulou Varadínskou podle registra konal se ordál železem. Téměř všechny zápisy jeho o této formě ordálu mluví. Je to tudíž dosti jednostranný způsob ordálu. Protože však máme tu takové množství příkladů téhož ordálu, proto také ovšem jsou nám zachovány takové podrobnosti o jeho provádění a významu.

Ale zápisy registra Varadínského podávají nám zprávy ještě o jednom druhu ordálu, o němž mluví jako o přísaze nad hrobem sv. Ladislava.³⁰ I výkon této přísahy je hodnocen jako boží soud železem. Jak byl však tento druh božího soudu prováděn, o tom se z registra nedovídáme. Zdá se, že se přísaha tato prováděla za zvláštních obřadů; přísahala nejprve jedna strana a pak měla přísahati strana druhá.³¹

Ve všech případech registra Varadínského rozhoduje o tom, že má od procesních stran podstoupen býti boží soud, soudce, kterému je svěřeno rozhodnutí sporu. Rozhoduje o tom sám, aniž má na to vliv některá ze stran; posílá k božímu soudu strany spolu s úřední osobou, *pristaldem*, která má je dovésti na místo, kde se boží soud koná. O tom svědčí všechny zápisy v registru našem se vyskytající ano přímo rozkaz soudcův zdůrazňují.³²

Spory, které bývaly rozhodovány před božím soudem, mohly se díti buď

²⁸ K tomu srov. *Chaloupecký*, *Staré Slovensko*, 123–124, *Bartal*, G., *Comentarium ad historiam status iuris publici Hungariae aevi medii libri XV.* (1847) 39.

²⁹ Na př. č. 46, 63, 102, 111, 156.

³⁰ Č. 161, 165, 229, 230, 315, 356, 362, 387.

³¹ Č. 340. *Qui omnes, cum sepulchrum sancti Ladislai regis iurati accessissent saepe iam dicti actores non ausi sunt eos adiurare, scilicet: adversarios suos pro iustis dimittendo pacem eorum interventu amicorum impetrarunt...*

³² Č. 342. ... iussus est a praefato iudice ferrum candens contra memoratas castrenses Waradini portare...

před soudcem neb soudci úředními, k nimž některá ze stran vznesla obvinění.³³ Může tu jít i o palatina nebo o bilochy nebo o jiné soudce určené králem. Všichni mohou rozkázat, že se strany mají dostavit k božím soudu do Varadína.

Ale nebylo překážky, aby i v rozepří konané před rozhodčími branými z příbuzných obou stran byly strany sporné rovněž poslány k božím soudu. Tito rozhodčí rozhodují rovněž, že má se konati mezi stranami soud boží za tím účelem, aby objevilo se pravdivé tvrzení některé ze stran.³⁴

Rovněž i touto okolností vysvětlujeme si velmi časté používání božích soudů jako důkazních prostředků ve sporech nejen nejrůznějšího obsahu, jak uvidíme, nýbrž i ve sporech rozhodovaných před nejrůznějšími soudci.

K ordálu se přistupuje tenkrát, je-li tu sporné tvrzení mezi stranami o určité sporné skutečnosti, které nemůže býti uspokojivě od jedné ze stran potvrzeno. Zpravidla se přistupuje k božím soudům také tenkrát, bylo-li z jedné strany proneseno obvinění, které nemohlo býti vyvráceno ze strany druhé.

Bylo-li tu sporné tvrzení nebo obvinění, shledal-li je soudce odůvodněným, pak zpravidla musel se podrobiti božím soudu ten, proti němuž směřovalo tvrzení nebo obvinění. A tu veškerá tíha procesního dokazování spočívala na obviněném a záležela v tom, že obviněný musel se očistovati.

Bylo to právě obviňování, při kterém docházelo velmi často k božím soudům. Tu je velmi zajímavý výraz, jehož se užívá pro označení tohoto obviňování. Zpravidla je užito výrazu »impetere«,³⁵ ale i výrazu »accusare«,³⁶ je však charakteristickým zvláště výraz »vociferari«,³⁷ jehož je používáno při obviňování z krádeže. Označuje se jím velmi plasticky, že při obviňování tohoto druhu jde o hlasitý nářek, kterým pohánějící žádali za napravení křivdy, která se jim stala a obviňující určité osoby nařkli je z ukradení své věci.

Je tudíž pravidlem, že se božím soudu podrobuje obviněný. Ale v registru vyskytá se řada příkladů, které ukazují, že se mohla ordálu podrobiti i osoba jiná. Jsou tu případy, kdy ordálu podrobuje se sám pohánějící. Děje se tak v případech, kdy pohnaný neodporuje nařčení, ale uvede takovou skutečnost, kterou obviňuje pohánějícího nebo jeho obvinění značně zeslabuje.³⁸ V řadě příkladů poslán je pohánějící k ordálu, popřel-li obviněný obvinění. V zápisech tohoto druhu se více nepraví než, že obvinění bylo negováno,³⁹ ale zajisté i zde byly od pohnaného uvedeny nové skutečnosti, které způsobily, že pohánějící byl poslán k božím soudu. V některých případech konečně nejsou tyto skutečnosti tak jasné a tu se zdá, že rozhodoval právě soudce sám, která ze stran má se podrobiti božím soudu a že v některých případech rozhodl, aby se ordálu podrobovala strana pohánějící.⁴⁰ Neboť v jiných případech, kde je zmíněno popření pohnaného, přece se tento podrobuje božím soudu.⁴¹

³³ Na př. č. 2, 6.

³⁴ Srv. č. 105, 106, 343 a 354.

³⁵ Č. 2, 3, 4, 5, 6 a j.

³⁶ Na př. č. 39; také conqueri č. 333.

³⁷ Č. 226, 235, 286.

³⁸ Na př. č. 163. Tu A tvrdí, že B zabil jeho bratra. B neodporuje, ale prohlašuje, že se tak stalo při loupeži, které se bránil. Srv. č. 221, 281, 284, 350.

³⁹ Č. 36, 59, 168, 184.

⁴⁰ Č. 29, 36, 59, 77, 80, 227, 318, 322, 333.

⁴¹ Na př. 367.

K božím soudům byly posílány ovšem obě strany, aby byly obě přítomny jejich výkonu,⁴² a mají se v určitý den ke kapitole dostavit.⁴³ Je to podmínkou, aby se boží soud konal, neboť zápisy, nedostaví-li se jedna ze stran, nám prostě sdělují tuto skutečnost, aniž by zaznamenaly, že se boží soud skutečně konal.⁴⁴

Tím ovšem není řečeno, že by se ordálu podrobovaly obě strany, neboť ordál železa, který byl právě před kapitulou Velkovaradínskou obvyklým, byl božím soudem jednostranným, kterému se podrobovala ta neb ona strana. Všechny zápisy nám to dosvědčují, neboť hovoří vždy jen o výsledku pro tu neb onu stranu buď kladném nebo záporném.

Ordálu podrobuje se také jiná osoba než obviněný v tom případě, vstoupí-li na místo původně obviněného z krádeže ten, od něhož obviněná osoba ukradenou věc koupila. Označila-li osoba původně z krádeže obviněná tuto osobu, která již nemohla jmenovati osobu další, od níž se jí věc dostala, pak ovšem musela se tato osoba podrobiti ordálu a vstupovala vlastně do procesu na místě osoby původně obviněné.⁴⁵ O tom budeme rovněž ještě mluvit. Vstupuje zde do procesu třetí osoba, která má na něm také účast. Podivuhodný případ, kdy vkročí takto do procesu jiná osoba než obě sporné strany, máme ještě v jiném příkladu. Obviní-li kdo druhou stranu z krádeže a uvede-li osobu, která mu krádež oznámila, vstupuje vlastně tato osoba do procesu a je přítomna ordálu. Osoba tato, vlastně svědek v našem slova smyslu, vstupuje zde rovněž přímo do procesu.⁴⁶

Při ordálu se mohlo také uskutečnit zastoupení, při čemž zástupce podstu poval ordál, ale výsledek ordálu měl účinek pro stranu zastoupenou. Zastoupení mohlo se uskutečnit především v případě, kdy obviněný nemohl provést ordál pro přílišnou tělesnou slabost.⁴⁷ Ale mohl i služebník zastupovati svého pána,⁴⁸ po případě, šlo-li o provádění ordálu mezi skupinami více osob, mohly býti rovněž zastoupeny jednotlivými zástupci.⁴⁹ Jde tu zvláště o případ, kdy zastupuje jeden příbuzný více svých příbuzných. Také kostel je zastupován ve sporu jeho poddaným.⁵⁰

Nebylo také rozdílu mezi osobami svobodnými a nesvobodnými, mezi muži a ženami, všichni mohli se podrobiti ordálu.

Spáchaná křivda, pro niž vzneseno bylo obvinění, mohla býti způsobena na-

⁴² Na př. č. 221, 313, 317, 322,

⁴³ Č. 27, 69.

⁴⁴ Na př. č. 44, 55.

⁴⁵ Č. 26.

⁴⁶ Pro zajímavost budiž zde příklad uveden. Je to č. 381. Paulus serviens Tibę canonici Vacensis impetiit quosdam mulieres, scilicet: Mizla et Vtalou dicens, quod ancillam suam, nomine Scereteu, clam abduci fecissent. Quod cum illae negassent, memoratus Paulus induxit quendam, nomine Paridem, qui ei de facto illarum suggesserat. Quod cum ipse Paris constanter contra illas assereret, Briccius, episcopus Vaciensis, praenominatam Mizlam et Paridem misit Varadinum ad examen ferri candentis, ubi illa, portato ferro pro se et pro domina Vtalou, combusta est. Srov. také příklad v č. 19. K tomu srov. jak pojímán je dnes v literatuře slovanského práva t. zv. sok. *Markov*, Původ-sok. Sborník věd práv. a stát. XXVIII. též sep.

⁴⁷ Č. 215 syn zastupuje matku.

⁴⁸ Č. 29, 153, 245, 250, 314, 322, 350.

⁴⁹ Č. 374 ... vbi vnus de praedicto populo, nomine Buchud, portato pro se et pro conuillanis suis ferro... Srov. č. 227, 256, 262.

⁵⁰ Č. 333.

říkající straně nejen trestným činem, nýbrž i jiným protiprávním jednáním. Většina případů ovšem vznikla při obvinění z trestních činů nejrůznějšího druhu.

Mezi nimi nejčastějším případem je krádež (*furtum*),⁵¹ po případě pomocnictví a účastenství při krádeži. Těchto případů je překvapující množství mezi případy jinými. Svědčí to ovšem, nejen že se krádež velmi často vyskytala, nýbrž také, že obvinění z krádeže bylo právě případem, kdy mohlo snadno se vyskytnouti pro povahu tohoto trestného činu. Při krádeži obviněný nenacházel snadno jiné prostředky očistění z viny než právě boží soud.⁵² Protože pak případů božích soudů je při krádeži takové neobyčejné množství, lze vysloviti také mínění, že to je právě původní případ, kdy se božího soudu nejdříve užívalo.

Vedle krádeže vyskytá se časté obvinění z loupeže (*latrocinium*),⁵³ z usmrcení (*occisio, homicidium*)⁵⁴ z loupežné vraždy,⁵⁵ z poranění,⁵⁶ ze zžhárství,⁵⁷ z čarodějnictví a travičství (*maleficium a veneficium*), kterážto obvinění jsou rovněž velmi častá.⁵⁸ Vyskytají se však i jiná obvinění z moci a z násilí a z toho vzešlé škody,⁵⁹ z únosu,⁶⁰ z cizoložství,⁶¹ z násilného odvléčení služebníků a otroků,⁶² po př. z toho, že pomohl jim kdo k útěku.⁶³

Často vyskytají se prostě obvinění ze škod, aniž by zpravidla byla udána příčina, z níž škody ty vzešly,⁶⁴ jen zřídka se tak činí.⁶⁵

Není však třeba, aby při božích soudech šlo o spor z obvinění z trestného činu. Neboť i při sporech civilněprávních z dnešního hlediska se božích soudů používá. Jsou to spory o majetek,⁶⁶ zvláště o rušení držby jeho, o dědické podíly, o plnění různého obsahu,⁶⁷ o rukojemství,⁶⁸ o dluh,⁶⁹ o různé otázky osobní svobody a osobního postavení,⁷⁰ o příslušnost k určité vesnici,⁷¹ spory o otázky

⁵¹ Č. 2, 5, 6, 7, 9, 11, 16, 18, 20, 21, 24, 26, 27, 34, 39, 41, 42, 44, 54, 57, 64, 69, 71, 72, 77, 83, 84, 85, 86, 93, 108, 110, 111, 113, 114, 116, 118, 119, 125, 129, 130, 143, 154, 158, 159, 170, 171, 172, 176, 182, 187, 188, 192, 193, 201, 204, 206, 217, 219, 225, 232, 233, 235, 237, 238, 239, 241, 246, 248, 251-2, 254-5, 257, 263, 269, 270, 276, 279, 280, 283, 286, 289, 290, 292-4, 296, 297, 298, 299, 300-2, 304-6, 319, 321, 324, 325, 329, 331-2, 334-5, 359, 388.

⁵² Jde tu o očistění z podezření krádeže. Srov. vyjádření: č. 181 ... pro suspicione furti portato ferro se purgavit.

⁵³ Č. 53, 56, 81, 87, 92, 95, 133, 175, 180, 185, 209, 240, 253, 295, 326, violentia 374.

⁵⁴ Č. 67, 88, 89, 90, 98, 99, 122, 126, 137, 138, 145, 147, 152, 163, 178, 184, 189, 196, 205, 213, 218, 256, 274, 278, 322, 330, 333, 347, 350, suffocatio 157.

⁵⁵ Č. 200 ... occisio per latrocinium.

⁵⁶ Č. 142.

⁵⁷ Č. 22, 38, 73, 167, 236.

⁵⁸ Č. 6, 12, 33, 35, 55, 94, 124, 140, 156, 183, 215, maleficium tu značí čary a čarodějství. Výrazu maleficia užívá se v registru v tomto významu i jinde. Srov. str. 151, 152.

⁵⁹ Č. 4, 8, 29, 228, 242-4, 250, 282, 291, 303, 311.

⁶⁰ Č. 23, 162, 197.

⁶¹ Č. 307.

⁶² Č. 15, 96, 117, 136, 168, 224.

⁶³ Č. 150.

⁶⁴ Č. 338, 339, 354, 367.

⁶⁵ Č. 337 ... destructio rerum suarum ...

⁶⁶ Č. 61, 62, 148, 231, 275, 310, pro ninista occupatione terrae castrí, 313, 317, 342, 348, 358, 380, o dědický díl 267, 368.

⁶⁷ Č. 141.

⁶⁸ Č. 260.

⁶⁹ Č. 107, 149, 247, 308, 309, 323, 327, 346.

⁷⁰ Č. 32, 74, 78, 97, 112, 121, 127, 144, 164, 165, 194, 195, 203, 268, 271, 272, 285, 288, 316, 371.

⁷¹ Č. 312, 315.

kolonisační,⁷² o otázku, zda určitá osoba je příbuzná s osobou druhou,⁷³ o náklady, které byly způsobeny procesem.⁷⁴

V těchto sporech civilněprávních nejde tudíž o obvinění jako při otázce trestných činů, nýbrž jde více o dvě sporná tvrzení, která od obou stran byla vyslovena. Protože však nebylo v době starší rozdílu mezi spory soukromoprávními a trestněprávními v té míře jako tomu je dnes, nebylo ani značného rozdílu mezi obviněním v případě trestním a spornými případy v civilněprávních sporech. Neboť i při obvinění docházelo k božím soudům v těch případech, popřela-li druhá strana toto obvinění a byla tu rovněž dvě sporná mínění.

Není o tom sporu, že božích soudů užíváno bylo neobyčejně často. O tom svědčí nejen množství zachovaných příkladů, nýbrž ovšem i samy předměty sporů, při nichž bylo božích soudů užito. Byly to i zcela všední případy sporů a přece tu božích soudů bylo užíváno.⁷⁵

Na podporu svých tvrzení mohly si strany přiváděti svědky, kterými dosvědčovaly svá tvrzení. Ale ani tu nebylo vyloučeno, aby po přivedení svědků nedošlo k božím soudům. Soudce, který pozoroval spor mezi stranami, nemusel se totiž spokojiti svědectvím, které před ním se dalo. O tom nám velmi pěkně svědčí zápisy samy, neboť se v nich praví: »Sed Mica, comes Bichoriensis, testibus productis non contentus, misit utramque partem Varadinum«. ⁷⁶ Svědci stran byli tudíž připuštěni a předcházeli boží soud. Boží soud byl pak prostředkem, kterým měl býti nahrazen nedostatek důkazů o tom, že tvrzení strany je pravdivé. I o tom máme sdělení přímo v registru Varadinském velmi pěkně. Praví se tu totiž: »sed cum neutra pars sufficiens testimonium posset adducere, ... iudices ... ad examen ferri candentis miserunt Varadinum«. ⁷⁷

Z toho možno souditi, že přivedla-li některá strana svědky, kterým druhá strana nemohla odporovati tvrzením opácným, nedocházelo k božím soudům, neboť nebylo ho ani třeba. I o takovémto případě jsou v registru zápisy velmi výstižné a náležitě do oné kategorie zápisů, které se dostaly do registra vlastně neprávem.⁷⁸

Ale opět, pokládal-li soudce za nutné, mohl poslati strany k božím soudům i tenkrát, přistoupil-li svědek přivedený stranou pohánějící. Mohl pak poslati k božím soudům, jak bylo uvedeno nahoře, stranu obviněnou i svědka.⁷⁹ V tomto případě je právě velmi dobře patrné, že šlo při božím soudě o provádění důkazního řízení mezi různým sporným míněním dvou osob, třeba by tu nešlo o pohánějícího a pohnaného.

⁷² Č. 259.

⁷³ Č. 281.

⁷⁴ Č. 284.

⁷⁵ Příklad možno uvést č. 284. Jde tu o spor o náklad na cestu, který vznikl svědkům jdoucím na svědectví. Když byl náklad popřen, byly strany poslány k ordálům. Nebo na př. č. 299. Je tu sporné tvrzení, že na př. třetí osoba je obviněna z krádeže od osoby druhé. Když od této strany bylo to popřeno, pak posílány jsou strany k božím soudům.

⁷⁶ Č. 234.

⁷⁷ Č. 343.

⁷⁸ Je to příklad č. 103. Zde proti tvrzení jedné strany uvádí strana druhá své tvrzení. Soudce nařizuje provedení důkazu svědkem, strana ho provádí: ... et ille adduxit Azariam, de villa Nechemér, cui testimonium de restitutione perhibenti supradicti aduersarii contradicere non audentes, condemnati sunt.«

⁷⁹ Č. 23. Č. 381 podrobuje se t. zv. mediator při sporné otázce sňatku.

Soud boží před kapitulou Varadínskou bylo důkazní řízení o vině nebo nevině. Nebyl to tudíž soud ve vlastním slova smyslu. Tato charakteristika je velmi dobře patrna ze zápisů v registru. V zápisech se zpravidla konstatovalo, že strana se spálila nebo že byla očištěna. Spálila-li se pak je uvedeno prostě: »combustus est«. Ale uvádí se i pregnančnějším výrazem »convictus est«,⁸⁰ že strana podlehlá v důkazním řízení. Zdařil-li se prováděný důkaz, pak oznámeno jest to v zápisech slovy: »iustificatus nebo mundatus est«.

Že šlo tu jen o provádění důkazu, je patrné i z jiných míst, na př. »Qui Zub, cum vellet se probare esse iobbagionem bellatore eisdem ecclesiae portato ferro combustus est«⁸¹ nebo »Chedur itaque [sc. defensor libertatis] portato ferro, iustificatus est. Probavit illos liberos esse«.⁸² Na jiném místě je vytknuto takto: »Ubi praeinominati rei de homicidio sunt conuicti.«⁸³ Z míst těchto je zřejmé patrné, že o meritu sporu se před kapitulou nerozhodovalo, nýbrž konstatovalo se jen, že důkaz se straně podařil nebo ne. Výsledek tento byl sdělován soudci, který o věci samé rozhodoval. Zápisem takového sdělení je zápis č. 63, který budiž zde reprodukován: »Bota de villa Pazturd iudicio candentis ferri probavit, quod villani de Bonia, scilicet: Zotmaz, Chegun Paul, et omnes alii iuvissent violentum quandam invasorem et spoliatorem servientis sui ad illos confugientis«. Soudce pak překročil k rozhodnutí sporu, když byl o to rovněž požádán stranou pohánějící. I o tom máme neklamné doklady v registru.⁸⁴

Jen zřídka pojato je také do zápisu o božím soudu, jak byl potrestán pachatel, který podlehl při božím soudu. Bývá tak v případě, kdy se jedná o pachatele trestného činu.⁸⁵

Někdy, když již byl boží soud nařízen, nedošlo k němu pro některé důvody, které mezi tím vznikly. Strany, které se dostavily do Varadína, aby boží soud byl vykonán, mohly mezi sebou uzavřít dohodu aniž by musely podniknouti boží soud. Docházelo tu k dohodě dosti často dříve, než došlo k božím soudu.⁸⁶ V zápisech o tom prostě se praví takto: »Cum autem ventum esset Varadinum, talis facta est inter illos conventio«.⁸⁷ Ale od božího soudu mohla ustoupiti strana, která byla sice ve Varadíně přítomna, která však sama nepodstupovala ordál, i tenkrát, když již druhá strana železo nosila a došlo k momentu, kdy měly jí býti rozvázány ruce a konstatován výsledek.⁸⁸ Dohoda mezi stranami ovšem dala se za vědomí a souhlasu soudce, který strany rozsuzoval.⁸⁹ V této dohodě muselo býti především stanoveno, jakým způsobem byl urovnán spor

⁸⁰ Č. 36, 138.

⁸¹ Č. 195.

⁸² Č. 74.

⁸³ Č. 138.

⁸⁴ Na př. zápis č. 32. Je to v případě, kdy jedna ze stran se nedostavila. Adversarii autem eorum non comparuerunt, nec per aliquem excusationem miserunt. Nícus itaque ad iudicem reversus, iustitiam sibi de adversariis fieri postulavit.

⁸⁵ Č. 182. Praenominatorum furum quatuor... portato ferro, combusti sunt et suspensi.

⁸⁶ Č. 2, 8, 14, 15, 17, 23, 37, 43, 48, 49, 70, 72, 89, 107, 140, 141, 145, 147, 157, 189, 202, 222, 228, 231, 241, 242, 244, 261, 268, 290, 291, 303, 307, 313, 330, 346, 349.

⁸⁷ Č. 15, 348... Waradinum, ubi cum iam dictus Stephanus ferrum portare accessisset, talis inter eos facta est conventio...

⁸⁸ Č. 52, 57, 233.

⁸⁹ Č. 96, 274.

mezi stranami, ale musela býti také placena náhrada kapitole, soudci a služebníku soudnímu, pristaldovi, který je do Varadína provázal. Mezi stranami bylo pak stanoveno právě, která z nich bude tyto poplatky platiti. V zápisech Varadínských zachovala se nám někdy právě tato dohoda.⁹⁰

K božím soudu nedošlo také tehdy, odvolala-li strana své obvinění a své sporné tvrzení. Zvláště při trestních činech, odvolala-li strana pohánějící své obvinění, nedocházelo k božím soudům. Obžalobce prohlašuje prostě, že ustupuje od obvinění, protože byl veden falešnými předpoklady, falešnou domněnkou⁹¹ nebo že vůbec falešně pohnaného obvinil.⁹² Z případů těchto je velmi jasné patrné, že pohánějící zvolňuje obžalovaného viny,⁹³ neboť prohlašuje, že je obviněný nevinen.⁹⁴ Výslovně se vzdává také božího soudu.⁹⁵ Prohlášení toto však zpravidla nestačí, neboť neprávem obviněný má možnost vykonati na svém obviňovateli poenam talionis a proto musí býti i tato otázka upravena po případě dohodou, že se tohoto práva obviněný vzdává.⁹⁶

Někdy strana, která se dostavila před boží soud, přece ho nepodstupuje, protože nemůže nésti železo pro omluvný důvod na př. pro přílišnou tělesnou slabost. I o tom zápisy se zmiňují, o výsledku nám však nemluví.⁹⁷ Důvod musí býti omluvný, neboť prohlásil-li dostavivší se strana, že nepodstoupí soud boží a neuzná-li důvodu, který uvádí, soudce její, pak je potrestána a odsouzena samým soudcem.⁹⁸

Jindy strany obeslané se nedostavily. I o těchto případech nám registrum Varadínských hovoří, ač ovšem nejde tu již o zápisy o božích soudech. Přece však i tyto případy měly význam pro otázku, jak se boží soudy končily. Jak se zachovaly zápisy tohoto druhu je patrné z registra samotného. Soudce sděloval pravidelně kapitole písemně, že poslal strany k provedení ordálu, že však některá se nedostavila⁹⁹ a kapitola učinila o tom rovněž úřední sdělení soudci a celé jednání zapsala.¹⁰⁰ Strany uváděly omluvné důvody, proč se nedostavily a sdělovaly to kapitole po poslu zvaném excusator absentiae. Takovým omluvným důvodem bylo na př., že strana je ve vojsku a koná válečnou povinnost.¹⁰¹ Nebylo-li zde důvodu omluvného, pak ovšem nastalo potrestání toho, kdo se nedostavil

⁹⁰ Č. 140.

⁹¹ Č. 6... dicens se falso illam impetiisse de veneficio, 16, 175, 233, 287... quod falsa opinione ducta illum impetierat... č. 176, 192... supradictus Michal renuntiavit iudicio ferri dicens, se praedictos fures falsa impetiisse pro furto. Podobně č. 312, 316, 336, 371.

⁹² Č. 21, 57, 92, 223.

⁹³ Č. 94... absolvit illam... č. 174... Vendegu, curialis comes praedicti Pauli, exemit Farcasium et Benzem a ferro candenti, dicens: dominum suum suspicionem suam ab eis removisse.

⁹⁴ Č. 137.

⁹⁵ Č. 31, 35... renunciavit Waradini iudicio candentis ferri...

⁹⁶ Č. 154. Ubi praedicti comites candentis ferri subterfugerunt iudicium dicentes, adversarios suos iustos esse, et quod ipsi ignoranter eos impetiissent de furto. Privartus autem et ioubagiones eius, pro bono pacis et intuitu cognationis, dimiserunt Agye et Dionysio comitibus debitum talionis, in quantum ad ipsos attinet.

⁹⁷ Č. 182.

⁹⁸ Je to příklad č. 311. Tu strana pohnaná prohlásila, že soudce, který ji poslal před kapitolu není soudcem pro ni příslušným. Soudce přece ji trestá.

⁹⁹ Srov. č. 69.

¹⁰⁰ Č. 162.

¹⁰¹ Č. 27.

a soudce prohlásil ho za vinna,¹⁰² po případě, šlo-li o obviněného pachatele, byli nedostavivší se prohlášení přímo za pachatele usvědčené.¹⁰³

Ale i když se strany dostavily před kapitolu a podrobily se božím soudu, přece jen někdy nemohl být konstatován výsledek ordálu. Neboť ta strana, která podrobila se ordálu, dříve než došlo k rozvázání její ruky, prchala do chrámu za tím účelem, aby nalezla zde asyl. Výsledek ordálu nemohl být prostě konstatován a i o tom byla učiněna poznámka v zápisech.¹⁰⁴ Nalézáme zde také poznámku, že spálený usvědčený tajně prchl z Varadína, po případě, že se tak stalo dříve než pachateli byla ruka rozvázána.¹⁰⁵

Nevyšel-li obviněný z kostela, pak mohl být úředně prodán a ze získané částky byl zaplacen náklad, který spojen byl s výkonem ordálu. I o těchto případech velmi zajímavých máme v registru zápisy.¹⁰⁶ Je patrné, že prodání upadali do otroctví a mohli být dále prodáváni.¹⁰⁷

V registru Varadinském je nám také zachován obřad, kterým se boží soud dál. Je přirozeno, že to byl obřad církevní, neboť církev se božích soudů účastní aktivně provádějc jako obřady, kterými má se objeviti pravda za přispění boha.

Regestrum Varadinské ke konci svého vydání z r. 1550 zachovalo nám tento obřad velmi podrobně. Nejprve kněz modlí se dvě modlitby, pak následuje výkrop železa svěcenou vodou a požehnání místa, kde měl se rozžehnouti oheň a vykonati boží soud, při čemž žehnal se i oheň sám. Pak následovalo čtení mše, při níž v jednotlivých částech bylo přihlíženo k účelu, za nímž byla mše sloužena, neboť i při ní se vzpomínalo na ordál železem. Po mši se odeběře kněz s křížem a svěcenou vodou provázen lidem na místo, kde se boží soud koná a zde nastane opětně pěni žalmů a žehnání železa opět za zvláštních modliteb. Na místo toto dostaví se i ten, kdo se má podrobiti ordálu. Účastní se i mše, při níž přijal přijímání a právě proto se také před tím postil tři dny.¹⁰⁸ Zde opětně kněz naposledy obrací se s otázkou přímo k obviněnému, cítí-li se vinným či nikoli: »Frater, es iustus ab hoc crimine, de hoc accusaris? Respon. Iustus sum. Interrogetur, Mundus? R. Mundus sum.« V této otázce vystupuje zde kněz v úloze úřední dotýkaje se přímo sporu samotného a otázky viny obviněného. Obviněný odpovídaje, že je nevinen, chápe se rozžhaveného železa a zřiká se všech čarů (maleficia) a síly kouzelných bylin.

Svou formou vnější záležel ordál železa v tom, že obviněný nesl kus železa z místa na místo. A nebyl tudíž tu ordál železa záležející v tom, že obviněný kráčel po kusech rozžhaveného železa.

Byť by tu šlo o obřady církevní, které byly formou provádění ordálu, přece ovšem záleželo, aby i tyto formy byly přesně dodrženy a zvláště se strany toho,

¹⁰² Č. 159, 291, 292, 293, 294 Alii vero non comparuerunt, et iudices rescripserunt, eos haberi pro condemnatos.

¹⁰³ Č. 27, 116, 217.

¹⁰⁴ Č. 38. Andreas vero et Tumen sentientes se combustos esse, confugerunt ad ecclesiam, 93, 95, 240, 286, 296.

¹⁰⁵ Č. 235, 270, 298.

¹⁰⁶ Č. 54, 257. Na č. 54 vztahuje se pak zápis 370.

¹⁰⁷ Č. 370 srv. s č. 54.

¹⁰⁸ Č. 275, 316, 317 ... transacto triduo jejunio, sicut mos est...

kdo se měl ordálu podrobiti. Stala-li se vada v tomto obřadu, měla tato skutečnost vliv na otázku, zda obviněný byl očištěn či ne.¹⁰⁹

Po odnesení železa byla ruka obviněného obvázána a zapečetěna pečeti kapitoly. O tom se ovšem také dovídáme velmi zajímavé podrobnosti ze zápisů v registru. Po určité době totiž ruce podstoupivšího boží soud byly rozvázány, aby bylo zjištěno, jaký výsledek boží soud měl. A o těchto případech právě čteme velmi často v zápisech. Neboť stávalo se, že pečeti byly obviněným sejmuty, po případě porušeny, aby rány způsobené žhavým železem mohly být ošetřeny dříve, než účinky božího soudu budou konstatovány. A tu bylo často zjištěno, že pečeť nebyla nalezena neporušenou (sigillum non sanum),¹¹⁰ nebo, že pečeti byly nalezeny zlomené,¹¹¹ nebo konečně, že pečeti byly falešné.¹¹²

Z krátkého přehledu řízení při ordálech před Varadinskou kapitolou plyne, že boží soudy uherské přiřadují se plně k božím soudům v jiných zemích evropských. Podrobnosti některých obyčejů právních v památce uherské jistě překvapí toho, kdo zná tyto obyčeje ze zemí jiných a tu ovšem naskytne se nám jistě otázka, v jaké souvislosti se jeví tato podoba s otázkou původu božích soudů v Uhrách vůbec.

Není třeba připomínati, že boží soudy jsou institucí indoevropskou, která je známa v době velmi dávné.¹¹³ Snad navazovaly na právní obyčeje v době pohanské. Je to možno i v právu německém,¹¹⁴ i také v právu slovanském.¹¹⁵ Jisto však jest, že v době historické podlely boží soudy vlivu církevnímu a církev z nich učinila zvláštní právní instituci, kterou vypěstila do neobyčejné dokonalosti.¹¹⁶ A v této podobě a v tomto významu známe boží soudy v právu německém, ale hlavně v právech slovanských. A zdá se nám proto, že nelze již v této době, z níž boží soudy známe právě v právech našich z historických pramenů, příliš zdůrazňovati dobu předkřesťanskou. Dávno dříve již boží soudy byly úplně ovládnuty církví než máme o nich zprávy z našich zemí.¹¹⁷

Církev, která s počátku pracovala na podkladech, které byly již dány předcházejícím vývojem, používala božích soudů velmi hojně. Vytvořila pro ně zvláštní liturgické obřady, z nichž nejlépe je patrné, že boží soudy úplně dostaly se do moci církve. Ovládnuvši je vystupovala však brzy proti nim a to z názorů, které plynuly z náboženského přesvědčení, ale i proto, že církev

¹⁰⁹ Příkladem je č. 3. Buhus autem cum ferrum portare deberet, posuit Corpus Domini de ore in manum, et reus est ob hoc iudicatus.

¹¹⁰ Č. 50.

¹¹¹ Č. 83 a 85 sigillum fractum.

¹¹² Č. 280 sigillum falsum.

¹¹³ Patetta, Le ordalie, studio di storia del diritto e scienza del diritto comparato (1890). *Kaegi*, Alter und Herkunft des germ. Gottesurteils. Festschrift zur Begründung des 39. Versammlung deutscher Philologen in Zürich (1887). O původu ordálu srv. též *Brunner*, Deutsche Rechtsgesch. I. 2, 261 n.

¹¹⁴ *Wilda*, Ordalien v. Ersch-Gruber Encyklopädie III. 4. B; *Dahn*, Studien zur Geschichte der germ. Gottesurtheile. Bausteine II. R. (1880). *Maurer*, Das Gottesurtheil im altnordischen Rechte, Germania XIX. 139 n. *Brunner*, D. R. I. (1906) 261 n., II. (1928) 537 n. *Grimm*, Rechtsaltertümer I. 564.

¹¹⁵ *Kadlec*, O sądownictwie u Słowian do X. w. Encykl. Polska IV. 2 ez. (1912) str. 141.

¹¹⁶ *Franz Adolph*, Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter II. (1909) str. 307 násl.

¹¹⁷ Zprávy našich pramenů, které mluví o tom, že jde při božích soudech o obyčej pohanský (Štítný, Ondřej z Dubé) jsou data velmi pozdního a plynou z odporu, který církev vyvinula proti nim.

brzy rozvinula proces římskokanoničský, který znal jako důkazní prostředky přísahu, svědky a doznání.¹¹⁸ A proto ovšem proti nim vystupují i papežové i koncily. A je zajímavé, že čtvrtý koncil lateránský z r. 1215 zakázal duchovním osobám účastnit se obřadů ordálních, což pak bylo rozšířeno i do synod dioecesaních.¹¹⁹

Je proto pochopitelné, že boží soudy v právu německém kvetou nejvíce v době starší, od 9. století začínají ustupovat a ve 12. a 13. století poněkud mizí, ač ovšem se ještě udržují.¹²⁰ Z doby starší máme zachovány bohaté řady liturgické,¹²¹ které nasvědčují, jakým způsobem se církev zúčastnila božích soudů řídicí je a provádějí je. Z doby pozdější však máme zprávy z pramenů práv městských a jiných, jež však o obřadech při božích soudech se více nezmiňují.

Boží soudy objevují se, jak uvedeno, i v právech slovanských¹²² a to ve všech: v právu ruském,¹²³ v právu polském,¹²⁴ v právu českém¹²⁵ i v právu srbském.¹²⁶ Charakteristickým pro boží soudy v právu polském a v právu českém jest, že zůstávají dlouho důkazními prostředky právními a trvají v nich až do konce 13. století v plné platnosti a teprve během 14. století zanikají. Doklady na poněkud odstraňování božích soudů teprve během století 14. máme velmi dobře zachovány z práva českého.

Dříve než přikročíme k odpovědi na danou otázku, odkud působily asi vlivy na boží soudy v Uhrách budíž dovoleno několika slovy zmínit se o božích soudech právě v zemích českých a polských. Uvedli jsme, že zde trvají boží soudy déle než v právu německém a je proto přirozeno, že zmiňujeme se o současné době božím soudům uherským. Zprávy, které máme z práva českého i polského dosvědčují, že jde zde o instituci, která je plně pod vlivem církevním.¹²⁷ Je zajímavé, že se zde boží soudy dějí za přítomnosti duchovních a jen od duchovních, konají se při tom obřady bohoslužebné, které převzaty jsou z práva německého. Je tomu tak v právu polském, kde obřady tyto známe velmi po-

¹¹⁸ Franz, I. c. 321.

¹¹⁹ Franz, I. c. 322 n.

¹²⁰ Planck, Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter II. 144.

¹²¹ Vydal je Zeumer K. v Monumenta Germ. Legum sectio V. Formulae Hannoverae 1886. K tomu srov. Franz, I. c. II. Die kirchlichen Formeln bei dem Vollzug der Gottesurtheile, str. 364 násl.

¹²² Kadlec, O sądownictwie i przewoździe sądownym u Słowian do X w. Encyklop. Polska t. IV. část 2. (1912) str. 141.

¹²³ Владимирский Будановъ, Обзоръ исторіи русскаго права (1909) str. 622 n.

¹²⁴ Hube, Prawo polskie w wieku trzynastym (1874) str. 247 n. Winawer, Najdawniejsze prawo zwyczajowe (1900) str. 138–143, Winiarz, Sądy Boże w Polsce, Kwartalnik historyczny tom. V. (1891). Rafacz, Dawny proces polski (1925) str. 174–177.

¹²⁵ Slavíček Jos. Upomínky na tak zv. soudy boží. Právník I. 70 násl. Jireček, Rozprawy z oboru historie, filologie a literatury (1860), Jireček, Slovanské právo v Čechách a na Moravě I., 185; II. 233 n. Dudík, Dějiny Moravy IV. 239 n. IX. 78 n.

¹²⁶ V zák. Štěpána Dušana čl. 152. Соловьев, Законодавство Стефана Душана (1928), 216 n.

¹²⁷ Z práva českého srov. zprávu Kosmovu o t. zv. dekretch Břetislavových Fontes rerum boh. II. 73–75. K tomu též znění Statut Konrada Oty Codex juris Bohemici I. 55 (1222). Quando aliquis subit iudicium aquae, nullus demittat eum in aquam nisi sacerdos cum suo cooperatore; si deus juverit eum, iudici det duos denarios et sacerdoti XIII. Si nudaverit se et iudicium noluerit subire, solvat capellano VII. denarios et vetulae duos. Pro právo polské srov. znění Knihy práva obyčejového. Starodawne prawa polskiego pomniki (ed. Helcel) II. (1870) str. 28 čl. XXIV. Hy bevor pflagen czwene gegen werthe prister den man zcu leiten, wen her das ysen trat... Hy bevor pflag man eine messe zcu singen, dy hy zcu gesaczt waz... Srov. také čl. XXV.

drobně,¹²⁸ ale bylo tomu tak i jistě i v právu českém, kde rovněž musely existovat také obřady církevní, ač jich neznáme. Potvrzují nám to však právě zprávy, které uvádějí, že v polovici 14. století je přísně zakázána v souhlase církevních zákazů dřívějších účast duchovním osobám při ordálech a tím vlastně ordály odsouzeny k zániku. Nebylo tu ani třeba zákazu se strany světské, stačil zákaz se strany moci duchovní.¹²⁹ Pokud ještě ordály pak žijí, existují v zesvětštělé formě před soudy, ale to již značí jejich odumírání.

A je právě zajímavé, že v Uhrách zanikají ordály podobně zákazem duchovním osobám účastnit se jich. Děje se tak – což je zajímavé – daleko dříve než v zemích českých i polských usnesením synodálním z r. 1279, které opřelo se právě na usnesení čtvrtého koncilu lateránského.¹³⁰ Tím je ovšem velmi jasný vliv, který měli duchovní na boží soudy v Uhrách, který je zde ovšem patrný v celém jejich vývoji.¹³¹

Je přirozené, že i v právu českém a polském musely se ordály konati tam, kde byli duchovní t. j. u jednotlivých kostelů a klášterů, kde se mohly konati obřady a sloužit mše. Plyne tak již z uvedených míst pramenů, ale máme výslovné zprávy, že se boží soudy konaly u jednotlivých klášterů a kostelů v právu polském. Čteme-li tu zprávu tohoto znění: »ibidem sancta Maria habet ab antiquo iudicium ferri et aque, pariter et duellum«,¹³² je nám to až příliš nápadné. Z práva polského dovidáme se ovšem, že panovník propůjčoval klášterům, kostelům a kapitolám právo konati boží soudy nad svými poddanými, ale i rovněž nade všemi osobami, nsvobodnými i svobodnými, které byly na území náležejícím klášteru a kostelu. Dokladů je z pramenů polských množství neobyčejné.¹³³ Ze zemí českých, protože zde imunty jsou upraveny poněkud jinak, otázka tato jasná není.¹³⁴

Patrně z toho, že právní vývoj božích soudů v Uhrách plně se podobá po uvedené stránce vývojové božím soudům zemí okolních. Liší se však tím, že boží soudy soustředily se k určitým kapitolám event. k proboštvím, k nimž soudcové posílaly sporné strany, které se před nimi přely. Zjev tento souvisí ovšem s tím, že kapitoly vzrostly v Uhrách na t. zv. věrohodná místa, jimž se i při konání ordálů věřilo.

¹²⁸ Winiarz, Sądy Boże w Polsce I. c. str. 299–304.

¹²⁹ Regesta dipl. nec non epist. Bohemiae et Moraviae IV. (ed. Emler) (1886) č. 1334 str. 542. R. 1343 vyhlášena byla Statuta synodalia Pragensia od ar. Arnošta a zde nařízeno: Omnibus insuper presbyteris et ceteris clericis praeter alias poenas a jure statutas, et sub excommunicatione et privatione officii et beneficii, quas ipsos ex nunc canonica monitione praemissa incidere volumus ipso facto, ne ferrum ignitum vel aquam, in qua purgandi merguntur, quae, ut canon asserit, fabricante diabolo est inventa, benedicant nec benedicendo interesse praesumant, firmiter inhibemus. Srov. Markov, Příspěvky ke kritice textu a výkladu Rožmberské knihy. Sborník věd práv a stát. roč. XXVIII., též sep. str. 11.

¹³⁰ Endlicher, Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana (1849) str. 569 art. 8. Nullus clericus... purgationi aque ferventis aut frigide, seu ferri candentis ritum cuiuslibet benedictionis aut consecrationis impendat scientes quod si ex huiusmodi mors vel membra mutilatio fuerit subsecuta, irregularitatis laqueum non evadent.

¹³¹ Srov. na př. rozhodnutí ostřihomské synody Péterfy Károly, Sacra concilia I. 60 z r. 1094.

¹³² Kochanowski, Codex. dipl. Masoviae (1919) I. str. 208. Jde tu o privilegium Konrádovo klášteru v Černoviňsku.

¹³³ Uvedl je Winiarz, I. c. 306–311.

¹³⁴ V dosavadní literatuře naší nebylo k ní přihlédnuto, ač i o ordálech se v imunitních listinách hovoří zvláště zřetelně k t. zv. čistotnému t. j. k poplatku, který byl placen v případě, že se osoba podstupující ordál očistila. Srov. Regesta dipl. nec non epist. Boh. et. Mor. I. 389, 412, 436, 464.

Uvedme ještě jen několika slovy, že i vlastní výkon božích soudů v Uhrách a v zemích českých a polských je shodný. V zemích českých i polských rozhodoval o tom, že má soud boží býti konán soudce, před nímž se strany přely. I zde byl boží soud důkazním prostředkem k němuž se přikročovalo, nebylo-li jiných prostředků důkazních po ruce. Spor, který se vedl, byl sporem, který vznikl z obžaloby, jež v českém právu velmi charakteristicky nazývá se nárokem.¹³⁵ Předmětem sporu mohou býti jak trestné činy, tak i otázky jiné. Právo české i polské zná zastoupení při božích soudech a zná konečně i možnost odstoupení od božího soudu.

Pro otázku však, odkud pocházejí boží soudy v Uhersku je důležitá ještě jedna okolnost.

Upozornili jsme, že v registru Varadinském zachovalo se nám vylíčení církevního obřadu, který byl při provádění ordálu. Srovnáváme-li tento formulář s formuláři, které se nám zachovaly jinde, překvapí nás podobnost mezi nimi. Je tu téměř doslovná shoda mezi některými částicemi tohoto obřadu ve formulářích německých a ve formuláři varadinském. A zvláště některé varianty formulářů, provenience jihoněmecké jsou nápadné.¹³⁶ Na tyto shody nebylo dosud dostatečně také poukázáno.¹³⁷ Mezi dobou, kdy bylo hlavně užíváno formulářů německých je ovšem rozpětí časové, přece však v některých částech je shoda úplná.

Ve státech slovanských známe formulář ordálních obřadů z doby pozdější a blízké době registra Varadinského. Vyskytá se v t. zv. knize práva obyčejového v Polsku, která pochází také ze stol. 13. A proto ovšem je možno porovnávat i tuto právní památku s registrem Varadinským a je zajímavé, že i tu lze konstatovati shody a zvláště v tom, že formuláře, jehož je použito v německých pramenech při ordálu vody, je shodně užito v památce uherské i polské pro ordál železa. Aby byla zřejma tato podoba, budiž zde uveden jen jeden příklad.

Zeumer, Ordines, 605.

Benedictio aquae ferventis ad examinandum iudicium. Deus, iudex iustus, fortis et paciens, qui es auctor pacis et amator iustitiae, qui iudicas aequitatem, iudica Domine, quod iustum est, quia recta iudicia tua sunt. Qui respicis super terram et facis eam tremere, tu, Deus omnipotens, qui per adventum filii tui, domini nostri Jesu Christi, hunc mundum salvasti et per eius passionem

Księga prawa zwyczaj. XXIV.¹³⁸

Deus iudex justus et paciens, qui auctor et pacis, et iudicas equitatem, respice ad deprecationem nostram et dirige iudicium nostrum, [tu iudica,] qui justus es (sic!) et rectum iudicium tuum, qui respicis terram et facis eam tremere, qui per adventum unigeniti filii tui Domini nostri J. Chr. et per passionem suam mundum salvasti, genusque humanum redemisti. Tu hoc ferrum igne fervens be-

Regestrum Varad. 150.
Alia oratio.

Deus iudex iustus, fortis et paciens, qui sedes super thronum, et iudicas aequitatem, quoniam iustus es et rectum iudicium tuum, Deus, qui Susannam de falso crimine liberasti, et tres pueros Sydrak, Misach et Abdenago de camino ignis ardentis per sanctum angelum tuum illesos eduxisti, qui que per adventum Unigeniti tui filii domini nostri Jesu Christi, mundum sa-

¹³⁵ Srov. k tomu *Bujak, Narok* (1925).

¹³⁶ Srov. *Zeumer, Ordines* I. c. 698 (8) s obřadem »Benedic domine« Regesta Varad. str. 146; *Zeumer*, I. c. 701 (14) s obřadem »Deus Abraam« Reg. Varad. str. 146; *Zeumer*, I. c. 698 (8) cf. s obřadem Reg. Varad. 149 »Benedic domine Sancte pater«, *Zeumer*, I. c. 700 (13) cf. s obřadem Reg. Varad. 149 »Deus iudex iustus«; cf. též formul, kterou podává *Franz*, I. c. II. 365–366; *Zeumer*, I. c. 705 (22) cf. s obřadem Reg. Varad. 150 »Omnipotens Deus«.

¹³⁷ Srov. na př. *Kandra, A Váradí regestrum*, str. 26–31.

¹³⁸ *Starodawne polskiego prawa pomniki* II. str. 29.

genus humanum redemisti, tu hanc aquam per ignem ferventem sanctifica. Qui tres pueros, id est Sidrac, Misac et Abdenago iussione regis Babylonis missos in caminum ignis accensaque fornace, salvasti et illesos per angelum tuum eduxisti, tu clementissime, presta, ut, si quis innocens in hanc aquam ferventem manum mittat, sicut tres pueros supradictos de camino ignis eripueris et Susannam de falso crimine liberasti, ita, Domine manum illius salvam ex hac aqua et illesam perducas. Et si quis culpabilis, vel incrasante diabolo cor induratum, praesumpserit manum inmittere, tua iustissima pietas hoc declare dignetur, ut in eius corpore tua virtus manifestetur, et anima illius per poenitentiam et confessionem salvetur. Et si per aliqua maleficia aut per herbas diabolica arte infectas peccata sua contueri voluerit, tua dextera hoc evacuare dignetur. Per unigenitum dominum nostrum Jesum Christum, filium tuum, qui tecum vivit.

nedicere digneris, et sicut tres pueros Sydrach, Misac et Abdenago, jussu regis Babylonis in fornacem succensam missos illesos salvasti, angelumque tuum mittens eos exinde deduxisti, et Susannam de falso crimine liberasti, ita clementissime Dominator oramus et petimus, ut si quis innocens de crimine sibi obiecto in hoc ferrum manum miserit et ipsum portaverit, sanam et illesam eam educat. Per te salvatorem et redemptorem totius orbis, qui cum patre et sancto spiritu, etc.

luasti, et per eius passionem humanum genus redemisti, Deus, pacis amator et auctor, qui respicis terram et facis eam tremere, respice, quesumus, ad fidem et preces supplicum tuorum, qui querimonie suae causas ad tui iudicii examinationem deferunt, et super hoc ferrum igne candens, ad dissoluendas eorum lites, gratiam tuae benedictionis infunde, vt per illius ministerium et iustitia patefacta clarescat et iniquitas victa succumbat. Tuam ergo omnipotentiam Domine supplices deprecamur et mente devota fideliter imploramus, vt sicut olim supra memorati pueri de succensa fornace illaesi tua sunt dextera liberati, ita quicumque innocens de hoc crimine, vnde nunc iudicium agitur, in hoc ferrum igne candens manum miserit, sanam inde atque illaeram, tua adiutus invicta potentia reducat nec habeat ignis virtutem laedendi in eius corpore, quem de consensu huius facinoris conscientia non accusat in mente. Ita etiam dominator Domine, quicumque culpabilis, incrasante diabolo, cor habens induratum, maiestatem tuam tentare, et male sibi conscius, hoc ferrum ad tui iudicii examinationem paratum manu sua attingere praesumpserit, aut per aliqua maleficia, vel herbas diabolicas se tueri, et crimen suum celarie, fidei credentium illudere tentaverit, tua Domine, quaesumus, invicta veritas, per virtutem sancte crucis tue, quam apponimus, hoc totum euacuet, et manifesto vstionis signo occulti facinoris crimen detegat, vt reus hic per poenitentiam correctus in futuri iudicii tui examine a culpa inveniatur penitus absolutus per Dominum etc.

Shodami, které jsme uvedli, je nad obyčej jasně dokázáno, že ordální obřad uherský nesouvisí s některými, snad právními obyčejí uherskými, zvl. pohanskými, nýbrž že je obřadem čistě germánským. Recipován byl nesporně prostřednictvím církve, která jej přinesla. Okolnost, že podobá se i obřadu, který je rozšířen i v Polsku ukazuje, že ordální obřady uherské vyvíjely se společně

a shodně jako v zemích okolních. Zdá se, že tu byl společný vzor, který se rozšířil v zemích slovanských i v Uhrách. Neboť není ani sporu o tom, že i v zemích českých musel býti určitý obřad při konání božích soudů, ač tento obřad neznáme, jak již bylo zmíněno.

Pro otázku, jaké vlivy působily na boží soudy v Uhrách je dále ovšem velmi důležitý výraz, který se vyskytá pro označení božního soudu. V dosti četných zápisech registra Varadinského označuje se totiž ordál železa výrazem *prauda*, *pravda*.¹³⁹ Není ovšem sporu o tom, že jde zde o výraz slovanský. V zápisech překládá se jím vlastně výraz *iudicium candentis ferri*.¹⁴⁰ Výraz *pravda* vyskytá se v právní mluvě v právu ruském, v právu srbském a i v právu českém.¹⁴¹ Označuje se jím právo, zákon, soud. V souvislosti s ordály užito je v právu českém výrazu, který je analogickým právě výrazu uvedenému a to v právní památce nedlouho po registru Varadinském. Je to v knize Rožmberské, kde v řadě článků mluví se o »právu vody, o právu železa« a ordál tu tudíž označen jako »právo«. ¹⁴²

V souvislosti s tím, co bylo řečeno, mohlo by se tvrdit, že působily i zde vlivy církevní na zanesení božích soudů do Uher přes země slovanské, a to přes země české vzhledem k tomu, že na církevní organizaci uherskou měl nesporně vliv klerus ze zemí českých.¹⁴³ Mohlo by se soudit, že tento klerus přinesl i označení pro boží soudy. Možnost tato není vyloučena, dokázali-li jsme, že organizace božích soudů právě, pokud jde o působení církevního živlu, těsně souvisí se zeměmi českými i polskými.¹⁴⁴ Ale výraz *pravda* právě pro označení soudu nebo práva je tak společný všem právům slovanským, že provádění důkazu by se jen stěží zdařilo. Přihlédněme však ještě k dalším skutečnostem.

V registru Varadinském vyskytají se totiž ještě jiné slovanské výrazy, a to v množství takovém, že málokterá právní památka současná ze zemí slovanských se může honositi množstvím podobným. My jsme si vzali v krátkém tomto pojednání za úkol probrati jen procesní předpisy soudů božích a nemůžeme proto otázek, které se vážou na tyto slovanské výrazy, řešiti úplně. Bylo upozorněno, že řada jmen osob a míst je slovanská. I tato otázka náleží filologickému zkoumání. Ale jsou tu výrazy, které označují právní ústavy a na ty budiž nám dovoleno upozorniti. Jsou to výrazy známé: *udvornici*,¹⁴⁵ *vojvoda*,¹⁴⁶ ale zvláště je to výraz *dušníci*,¹⁴⁷ jehož právní obsah je zde vyložen jako nikde jinde ve slovanských pramenech. Je známo, že právní ústav *dušníků* vy-

¹³⁹ Č. 9, 10, 11, 14, 18, 31, č. 299 prouda.

¹⁴⁰ Srovnej formulář č. 8. Quos Katapanus Agriensis episcopus ex mandato regis Andreae discutens ad candentis ferri iudicium... misit Waradinum... s č. 10. Quos Christophorus... discutens ad praudam... misit Waradinum. Jinak vyskytají se i jiné výrazy na př. misit eos ad candens ferrum Waradinum č. 32, ad examen iudicialis ferri č. 189, ad examen ferri candentis č. 148.

¹⁴¹ Jireček, Prove (1904) 284–286.

¹⁴² Kniha Rožmberská (Vyd. Brandl) (1872) čl. 69, 71, 156, 157, 162, 163 a j.

¹⁴³ Chalupecký, Radla Anastasius, druh Vojtěchův, organisator uherské církve. Čas. »Bratislava«, roč. I. 210 násl.

¹⁴⁴ Dlužno tu připomenouti, že i ordál soudního souboje nazývá se v Uhrách *boj*. Wenzel, Cod. dipl. Arpad I. 283, č. 168 inter ipsos, quod vulgo dicitur boj, adiudicavimus. Odpovídá to českému výrazu soudní bitva a i ruskému výrazu boj užívanému pro soudní souboj. Srov. Pesty Frigyes A perdöntő bajvívások története Magyarországon (1867).

¹⁴⁵ Č. 213, 285, 288 a j.

¹⁴⁶ Č. 134, 311 a j.

¹⁴⁷ Č. 328, 352, 361, 364, 379, 389.

skýtá se především v zemích českých a částečně i v zemích polských a srbských.¹⁴⁸ A možno opětně říci s plnou jistotou, že tito *dušníci* nejen svým slovanským názvem, nýbrž i právním obsahem se plně shodují s *dušníky* ze zemí českých.¹⁴⁹

Ale máme ještě jiné doklady, že výraz slovanský užitý v registru obsahuje v sobě plně právní obsah shodný s právním vývojem v zemích slovanských. Bylo uvedeno, že v registru jsou velmi četné případy, kdy se konají boží soudy při obvinění z krádeže. V těchto zápisech je obsažena řada právních obyčejů týkající se stihání krádeže. Je z nich patrné, že po ukradených věcech musel pátrati sám poškozený stopuje je (*investigare*).¹⁵⁰ Dostihl-li věci ukradené u někoho pak se jí chopil¹⁵¹ a tvrdil, že mu věc byla ukradená, při čemž ovšem je známa i kolektivní odpovědnost celé vesnice za osobu, u níž byla ukradená věc nalezena.¹⁵² Ten, u něhož byla věc ukradená mohl namítnouti, že věc koupil od osoby třetí a tato osoba pak vstupovala na jeho místo do sporu. Popřela-li i tato osoba, pak osoba, u níž věc ukradená byla nalezena jmenuje rukojmí, který byl při prodeji.¹⁵³ A právě o tomto případě mluví se v registru jako o svodu.¹⁵⁴ Není třeba vysvětlovati, že tu jde o svod, který je znám opětně právům slovanským, současně zvláště právu českému, byt by tu šlo o právní zřízení, které je také dobře známo právu německému.¹⁵⁵

Není tudíž sporu o tom, že v registru Varadinském setkali jsme se správními ústavami shodnými nejen právním obsahem, nýbrž i jménem s ústavami, které vyskytaly se v zemích našich. Cesta, odkud byly převzaty je, tuším, zřejmá. Přece však dlužno, opětně ve stručnosti, uvědomiti si, že právě tato slovanská jména nemohla by žítí v prostředí úplně cizím, v němž by jim nebylo možno porozuměti. Bylo řečeno, že již různí badatelé upozornili na skutečnost, že se v registru vyskytají slovanské názvy osob i míst. Je tudíž zřejmo, že krajina, v níž registrum vzniklo nebyla plně osídlena Maďary, nýbrž vyskytalo se ještě dosti obyvatelstva slovanského, u něhož mohly právní ústavy recipované ze západu žítí pod slovanskými názvy. Snad žili zde potomci původního slovanského osídlení Uherska, žili zde však jistě obyvatelé kmene ruského.¹⁵⁶ A toto obyvatelstvo slovanské bylo právě současně posilováno novou kolonizací přichá-

¹⁴⁸ Jireček, Prove, str. 61–62.

¹⁴⁹ Zprávy o *dušnicích* viz Friedrich, Codex dipl. et. epist. regni Boh. I. 60 č. 55 (z poč. XIII. stol.) 397 č. 390 (stol. XIII.) 430 č. 405 (stol. XIII.) Regesta Bohemiae et Moraviae I. 380 č. 810 (1233). Vacek, Sociální dějiny české doby starší (1905), str. 465.

¹⁵⁰ Č. 20, 26, 41, 91, 125.

¹⁵¹ Na př. 128, 238, 276, 324, 343.

¹⁵² Č. 125, 253.

¹⁵³ Srov. zápisy č. 26, 91, 125, 238.

¹⁵⁴ Č. 45 Discilou de villa Borici impetiit Glatillum, cocum regis de villa Susa de equizuhada. Qui cum negaret, se esse venditorem illius equi, praefatus Discilou adduxit, ut mos est, fideiussorem adversarii sui, quo se fideiussorem perhibente Glatillo vero constanter negante, Martinus... misit Waradinum. Sám vydavatel vyložil výraz *equizuhada* za výraz *equisvoda*. V rejstříku vykládá tento výraz jako *equizavada*, což ovšem nedává smyslu.

¹⁵⁵ O svodu viz Jireček, Über Eigenthumsverletzungen und deren Rechtsvolgen nach d. altböhmischen Rechte (1855), str. 17–18. Hanel, K otázce o recepce práva německého v českém právu zemském. Sborník věd práv. a stát. IV. (1904) str. 131–146. Stieber, K vývoji správy (1901) str. 2. Pro jiná práva slovanská srov. Jireček, Prove, 360–361.

¹⁵⁶ Chalupecký, Dvě studie k dějinám Podkarpatska. (1925) Niederle L., Počátky karpatské Rusi, Narodop. Věstník čsl. XV. (1922), Kadlec, Valaši a valašské právo. (1916) Bonkáló, Die ungarländischen Ruthenen. Ung. Jahrbücher I. (1921).

zející ze zemí slovanských. Právě v registru totiž vedle kolonistů německých¹⁵⁷ uvádějí se kolonisté ruští,¹⁵⁸ ale zvláště je pozoruhodné, že mluví se o kolonistech českých (Boemi).¹⁵⁹ A i jiné doklady upomínají zde na Slovany české.¹⁶⁰ Proud kolonisační bral se do těchto končin, které byly osazovány právě v době současné a podporoval národní pestrost jejich na prospěch živlů slovanských. Není ovšem pak nic podivného, že žily v těchto krajinách nejen recipované právní ústavy z krajín slovanských, nýbrž i jejich slovanské názvy.

RESUMÉ.

DAS REGESTRUM VARADIENSE.

Ein Beitrag zur Geschichte der Gottesurteile in Ungarn.

Es gibt wohl kein interessanteres mittelalterliches Rechtsdenkmal zur Geschichte der Gottesurteile (Ordalien) als das dem Kreise der ungarischen Rechtsquellen angehörende Regestrum Varadiense, dem bisher keine entsprechende Aufmerksamkeit zugewendet worden ist. Insbesondere wurden die darin enthaltenen prozessualen Vorschriften noch niemals behandelt. Das Regestrum Varadiense umfasst 389 Eintragungen (Protokolle) über verschiedene Fälle des meistens unmittelbar vor dem Groß-Wardeiner Kapitel abgeführten Gerichtsverfahrens. Es sind nicht bloß Eintragungen über Gottesurteile, sondern auch Protokolle über Rechtsgeschäfte, die vor dem Kapitel als »glaubwürdigem Orte« (locus credibilis) abgeschlossen worden waren. Diesem Charakter der Eintragungen entspricht auch ihr Inhalt. Wir finden oft ganze Abschriften von Urkunden über verschiedene Rechtsgeschäfte, nebst dem aber auch Protokolle über Gottesurteile. Diese letzteren, welche die Mehrzahl bilden, entstanden aus den gleichen Gründen wie die Eintragungen der ersten Gruppe. Der Vollzug der Gottesurteile wurde in Ungarn bei bestimmten Kapiteln oder auch bloß Propsteien als »glaubwürdigen Orten« konzentriert. Das Groß-Wardeiner Kapitel war besonders berühmt; hier ließen die Streitparteien auch Eintragungen über solche Gottesurteile vollziehen, die anderswo abgehalten worden waren.

Unter den Protokollen des Regestrum Varadiense gibt es Eintragungen, die nur das Ergebnis des Gottesurteiles enthalten; in der Regel ist aber die Schilderung der gesamten Rechtshandlung gegeben und auch der materielle Inhalt des ganzen strittigen Falles in Kürze gekennzeichnet.

Bei dem Wardeiner Kapitel kam nur die Feuerprobe vor; doch ist hier auch der Eid über dem Grabe des hl. Ladislaus erwähnt, der gleichfalls die Bedeutung eines Ordals hat. Darüber, ob das Gottesurteil abgehalten werden soll, entscheidet in jedem Falle der Richter, sei es ein amtlicher oder ein Schiedsrichter. Dem Ordale unterwirft sich in der Regel der Beschuldigte, unter Umständen aber auch der Kläger, wenn nämlich der Beschuldigte solche Umstände angibt, die der Kläger nicht widerlegen kann. Zu den Gottesurteilen werden beide Parteien

¹⁵⁷ Č. 163, 259, 325.

¹⁵⁸ Č. 74 Illi autem dixerunt se esse liberos et genere Ruthenos . . .

¹⁵⁹ Č. 316 Illi autem dixerunt se esse liberos et filios hospitem Boemorum.

¹⁶⁰ Chaloupecký, Dvě studie, str. 37.

vorgeladen, aber nur die eine Partei unterzieht sich dem Ordale. Dabei ist eine Vertretung gestattet; so vertritt ein Verwandter seinen Verwandten, ein Untertan seinen Herrn. Die Ordalien fanden nicht bloß in Strafsachen, sondern auch in solchen Zivilsachen Verwendung, bei denen es nur zwei entgegenstehende Behauptungen gab. Dadurch ist wohl ihr häufiges Vorkommen erklärlich. In den Protokollen über den Vollzug der Gottesurteile wird in der Regel das Ergebnis des Beweises für die Schuld oder Unschuld des Beweisführers festgestellt. Der Ausgang des Ordals wird dem Richter bekannt gegeben, der sodann über das Meritum der Streitsache entscheidet.

Sehr häufig kam es nicht zum Vollzuge des Gottesurteils, obgleich die Parteien vor dem Groß-Wardeiner Kapitel erschienen waren. Entweder zog der Kläger seine Klage zurück oder die Parteien versöhnten sich oder es unterlief ein Fehler in den Ordalzeremonien. Das Regestrum Varadiense hat uns nämlich auch die religiösen Zeremonien überliefert, unter denen die Gottesurteile vollzogen wurden.

Die ungarischen Gottesurteile stimmen in Inhalt und Form mit den Ordalien im deutschen, besonders aber im böhmischen und polnischen Rechte, vollkommen überein. Die Gottesurteile des böhmischen und polnischen Rechtes sind dadurch ausgezeichnet, daß sie noch in 13. und 14. Jahrhunderte in voller Blüte standen, so daß sie dem Inhalte und der Form nach besser mit den ungarischen Gottesurteilen verglichen werden können. Auch in diesen Ländern werden die Gottesurteile bei einzelnen Kirchen, Klöstern und Kapiteln abgehalten; auch hier sind sie ein Beweismittel, das den Parteien vom Richter in Straf- wie in Zivilsachen auferlegt wird; auch hier ist die Vertretung zulässig usw.

Est ist sicher, daß die religiösen Zeremonien, die das Regestrum Varadiense kennt, germanischen Ursprungs sind. Auch ein Vergleich mit den Ordalien in Polen weist darauf hin, daß diese religiösen Zeremonien über die slawischen Länder nach Ungarn vorgedrungen sind. Anderweitige Momente dürften dies ebenfalls beweisen. Das Gottesgericht wird im Regestrum Varadiense mit dem Ausdruck »pravda« benannt, der als Bezeichnung für Gericht, Recht eben in den slawischen Rechten erscheint. In böhmischen Rechtsquellen, die dem Regestrum Varadiense zeitlich nahestehen, wird vom Rechte des Eisens, »právo železa«, und vom Rechte des Wassers, »právo vody«, gesprochen. Es kann daher vermutet werden, daß auch diese Benennung der Ordalien vom böhmischen Klerus nach Ungarn übertragen wurde, da dieser Klerus bei der kirchlichen Organisation Ungarns einen großen Einfluß ausübte.

Mit Bestimmtheit muß jedoch behauptet werden, daß zur Zeit des Regestrum Varadiense in Ungarn Überreste der ursprünglichen slawischen Bevölkerung lebten, die durch die starke slawische Kolonisation aus den Nachbarländern im 12. und 13. Jahrhunderte gekräftigt wurden. Im Regestrum wird z. B. von böhmischen (Boemi) und russischen (Rutheni) Kolonisten Erwähnung gemacht. Auch durch diesen Umstand wird es erklärlich, daß in der Groß-Wardeiner Rechtsquelle eine ungewöhnlich große Zahl slawischer Ausdrücke vorkommt, z. B. udvornici, vojvoda, dušníci, svod, welche die gleichen Rechtsinstitute wie in den böhmischen und polnischen Ländern bezeichnen.